

HAYKALTAROSHLIKDA METODIK YONDASHUV

*Qodirov Bobirjon Botirjonovich**Andijon davlat universiteti pedagogika va san'atshunoslik fakulteti, Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi kafedrasida o'qituvchisi.*

Annotasiya: Ushbu maqolada haykaltaroshlik, uning metodik uslublari, tarixi va yondashuvlari hamda uning ahamiyati to'g'risida so'z yuritildi.

Kalit so'zlar: Haykaltaroshlik, uslub, yo'nalish, haykaltaroshlik tarixi va metodikasi.

Haykaltaroshlik - tasviriy san'atning bir turi hisoblanib, lotincha «skulpo» so'zidan olingan bo'lib, qattiq materiallarga «qirqish, kesish, o'yish, tarashlash» yordamida ishlov berish ma'nosini anglatadi. Haykaltaroshlik ishlov berish usullari, shuningdek makonda ma'lum hajmga ega bo'lgan detallar, shakllar yordamida tasvirlanadi. Uning «nafis haykaltaroshlik» turi ham mavjud. Bu usul haykaltaroshlikda «maishiy plastika» deb ataladi. Nafis haykaltaroshlik buyumlari o'zining nafisligi, kichik o'lchamdaligi bilan ajralib turadi. Uni qo'lga olib ko'rish mumkin. Nafis haykaltaroshlikda kishining diqqatini o'ziga tezda jalb etuvchi materiallardan: chinni, sopol, yog'och, metall va toshlarning qimmatbaho turlari, fil suyagi va shu kabilardan keng foydalaniladi. Haykaltaroshlikning maktab sharoitida keng tarqalgan turlaridan biri, loy yoki plastilin bilan ishlashdir.

Darhaqiqat, haykaltaroshlikni o'rganishda qalamtasvir alohida ahamiyat kasb qiladi. San'at sirlarini o'rganishning keyingi bosqichi ham o'z samarasini bera boshladi. Albatta, ilm va san'atni o'rganish ustozlarning mehru mahoratlariga bog'liq. Haykaltaroshlikning 2 asosiy ko'rinishi - aylanib kuzatish imkonini beruvchi dumaloq haykal hamda faqat bir tomondan ko'rishga mo'ljallangan bo'rtma tasvir relyef turiga farqlanadi. Relyef, o'z vaqtida, yuzaga nisbatan bir oz bo'rttirib ishlanadigan barelyef hamda tasvir yuzaga qaraganda ancha bo'rttirib ishlanadigan gorelyefta bo'linadi, hamda nursoya o'yini hisobiga tasvir ko'zga tashlanadigan tekis yuzaga ishlanadigan yana o'yma ko'rinish mavjud. Haykaltaroshlikda ijodkor nursoya o'yinidan qo'llash yordamida asarning ta'sir kuchini oshirishga erishadi. Bu ayniqsa monumental va bezak haykaltaroshlik asarlari uchun qo'l keladi, sababi maydon yoki xiyobonga o'rnatilgan haykalga ertalabki quyosh nurlari bir joziba bersa, kechki kun botish paytidan quyosh nurlari boshqacha bir fayz kiritadi. Haykaltaroshlikda kishining tashqi ko'rinishi, sokin yoki harakatdagi holatini aks ettirish bilan uning imkoniyati tugamaydi, asarda kechinmalar, hayajon, g'amginlik va boshqalar o'z ifodasini topadi. Haykaltarosh mahorati, to'g'ri topilgan harakat, yuzdagi mimik holat asarning ta'sirli bo'lishida alohida o'rin tutadi. Haykaltaroshlik asarlari uchun tosh, granit, bronza,

marmar, yog'och, metall, sement, gips kabi turli materiallar foydalaniladi. Haykaltaroshlikda tanlangan xom ashyo uning rangini belgilaydi. Xalq haykaltaroshligidagina haykallarni bo'yash hollari uchraydi. Haykaltaroshlik asarlari yaratishda yumshoq moddalar, qattiq moddalardan kesib yoki o'ymakorlik bilan keraksiz qismlarini olib tashlash yo'li bilan yaratiladi; suyuq holatdan qattiq holatga o'tish xususiyatiga ega bo'lgan moddalardan qolip yordamida quyib ishlanadi. keramika haykaltaroshlik asarlari tayyorlashda maxsus loy navlaridan foydalaniladi, shakl bo'yama naqsh yoki rangli sir bilan qoplanadi va maxsus pechlarda kuydiriladi. Haykaltaroshlik mashg'ulotlarida o'quvchilar loy yoki plastilindan dumaloqlash, bosib yalpaytirish, siqimlab cho'zish, ortiqcha qismlarini maxsus sidirgich yordami bilan olib tashlash, stek bilan ishlash usullari bilan tanishadilar. Haykaltaroshlik mashg'ulotlarida ikki xil ish uslubi mavjud bo'lib, ular yaxlit, alohida-alohida loy yoki plastilin bo'laklariga ishlov berish yordamida amalga oshadi. Dekorativ haykaltaroshlik haykaltaroshlikning turlaridan biri bo'lib, u o'quvchilarda turli dekorativ bezakli releflar va o'yinchoqlar ishlash orqali maxsus bilim, shuningdek malakalar hosil qiladi. Dekorativ haykaltaroshlikda ishlov berish usullarining soddaligi, shakllarning oddiyligi o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otadi. Dekorativ haykaltaroshlik mashg'ulotlarida o'zbek xalq kulol ustalarining dekorativ haykallaridan keng foydalanish bolalarni ijodiy shakllanishiga yuqori ta'sir ko'rsatadi. Haykalning rangi tabiiy yoki amaliy bo'lishi mumkin. Yaqin o'tmishda haykaltaroshlar haykaltaroshlik materiallarining o'ziga xos go'zalligini har qachongidan ham ko'proq anglab yetdi. "Materiallarga haqiqat" shiori ostida ularning ko'pchiligi o'z materiallarini tabiiy xususiyatlaridan, jumladan rangi va tuzilishidan foydalangan holda ishladilar.

O'tgan asrlarda haykaltaroshlik san'ati uchun zarur bo'lgan ayrim xususiyatlar zamonaviy haykaltaroshlikning ko'p qismida mavjud emas va endi uning ta'rifining bir qismini tashkil eta olmaydi. Ularning eng muhimlaridan biri vakillikdir. 20-asrgacha haykaltaroshlik tasviriy san'at hisoblanar edi, u hayotdagi shakllarni, ko'pincha inson figuralarini, balki o'yin, idish-tovoq va kitoblar kabi jonsiz narsalarni ham taqlid qiladi. Biroq, 20-asrning boshidan boshlab, haykaltaroshlik tasviriy bo'lmagan shakllarni ham o'z ichiga oladi. Mebel, kostryulkalar va binolar kabi funktsional uch o'lchamli ob'ektlarning shakllari hech qanday tasviriy bo'lmagan holda ifodali va chiroyli bo'lishi mumkinligi uzoq vaqtdan beri qabul qilingan; lekin faqat 20-asrda ishlaydigan, tasviriy bo'lmagan, uch o'lchovli san'at asarlari yaratila boshlandi.

Haykalni loyihalashda massaga yoki makonga berilgan ahamiyat miqdori sezilarli darajada farq qiladi. Misol uchun, Misr haykaltaroshligida va 20-asr rassomi Konstantin Brankuzining ko'pgina haykallarida massa muhim o'rin tutadi va haykaltarosh fikrining asosiy qismi qattiq material bo'lagini shakllantirishga bag'ishlangan.

O'tmish haykaltaroshligida uning tarkibiy qismlari doimiy shakl va o'lchamda bo'lib, Avgust Sen-Gaudensning Diana (monumental ob-havo pardasi) kabi buyumlar bundan mustasno bo'lganligi ham tabiiy deb hisoblangan. Kinetik haykalning yaqinda rivojlanishi bilan uning shaklining harakatsizligi ham, o'zgarasligi ham haykaltaroshlik san'ati uchun muhim deb hisoblanmaydi. Nihoyat, 20-asrdan beri haykaltaroshlik o'ymakorlik va modellashtirishning ikkita an'anaviy shakllanish jarayoni yoki tosh, metall, yog'och, fil suyagi, suyak va loy kabi an'anaviy tabiiy materiallar bilan chegaralanib qolmagan. Hozirgi haykaltaroshlar o'z maqsadlariga xizmat qiladigan har qanday material va ishlab chiqarish usullaridan foydalanganligi sababli, haykaltaroshlik san'atini endi biron bir maxsus material yoki texnika bilan aniqlab bo'lmaydi.

Dumaloqdagi haykaltaroshlikning haqiqiy uch o'lchovlilik rasm doirasi bilan solishtirganda ma'lum jihatdan uning ko'lamini cheklaydi. Haykaltaroshlik sof optik vositalar yordamida fazo illyuziyasini tasavvur qila olmaydi yoki uning shakllarini rasmda bo'lgani kabi atmosfera va yorug'lik bilan to'ldira olmaydi. Bu tasviriy san'at uchun inkor etilgan o'ziga xos voqelik, jonli jismoniy mavjudlikka ega. Shuningdek, haykaltaroshlik shakllari ko'rinarli va ko'zga ko'rinarli bo'lib, ular teginish va vizual sezgilarni kuchli va bevosita jalb qilishi mumkin. Hatto ko'zi ojizlar, shu jumladan, tug'ma ko'rlar ham haykaltaroshlikning ayrim turlarini yaratishi va qadrlashi mumkin. Darhaqiqat, 20-asr san'atshunosi Ser Gerbert Rid haykaltaroshlikka birinchi navbatda teginish san'ati sifatida qaralishi va haykaltaroshlik hissiyotining ildizlarini narsalarni erkalashdan zavqlanish bilan bog'lash mumkinligini ta'kidlagan.

Barcha uch o'lchovli shakllar sof geometrik xususiyatlarga ega bo'lganidek, ekspressiv xususiyatga ega sifatida qabul qilinadi. Ular kuzatuvchiga nozik, tajovuzkor, oqimli, tarang, bo'shashgan, dinamik, yumshoq va hokazo ko'rinadi. Shaklning ekspressiv sifatlaridan foydalangan holda, haykaltarosh shaklning predmeti va ekspressivligi o'zaro mustahkamlovchi tasvirlarni yaratishga qodir. Bunday tasvirlar shunchaki haqiqatni taqdim etishdan tashqariga chiqadi va juda ko'p nozik va kuchli his-tuyg'ularni bildiradi.

Haykaltaroshlikning estetik xom ashyosi, ta'bir joiz bo'lsa, ifodali uch o'lchovli shaklning butun olamidir. Haykal tabiiy va sun'iy shakllarning cheksiz xilma-xilligida mavjud bo'lgan narsalarga tayanishi mumkin yoki bu sof ixtiro san'ati bo'lishi mumkin. U insoniy his-tuyg'u va his-tuyg'ularning keng doirasini ifodalash uchun eng nozik va nozikdan tortib, eng zo'ravonlik va hayajonga qadar ishlatilgan. Shuningdek, tug'ilgandan boshlab uch o'lchovli shakl dunyosi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan barcha odamlar uning tarkibiy va ekspressiv xususiyatlarini o'rganadilar va ularga hissiy munosabatni rivojlantiradilar. Ko'pincha shakl tuyg'usi deb ataladigan tushunish va sezgir javobning kombinatsiyasi o'stirilishi va tozalanishi mumkin. Haykaltaroshlik san'ati aynan mana shu shakl tuyg'usiga birinchi navbatda murojaat qiladi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, O‘zbekiston o‘zining qisqa vaqtidagi mustaqillik yillari davomida iqtisodiy-ijtimoiy sohadagi yutuqlari bilan bir qatorda, mafkuraviy-ma’naviy, madaniy ishlarga e’tiborini kuchaytirib, jahonning rivojlangan davlatlari orasida o‘z nufuzi va obro’sini yuqori ko’tarmoqda. O‘zbekiston tasviriy dastgoh san’ati juda qisqa vaqtda rivojlanib, katta yutuqlarga erishdi. O‘zbekiston san’ati zafarli yo‘lni bosib o‘tdi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Baymetov B.B. “Haykaltaroshlik va plastik anatomiya” o‘quv qo‘llanma. Toshkent, Iqtisod-moliya, 2007.
2. Mamurova D.I, Avliyakulova N.M, “Rangshnoslik kompozitsiyasi va asoslari” O‘quv qo‘llanma. Bux, Durdon, 2021.
3. Baymetov B. Plastik anatomiya. Uslubiy qo‘llanma. Toshkent, 2011.
4. Abdirasilov S.F. Tasviriy san’at metodikasi. -T., «Ilm-Ziyo», 2006.